

Mathias Springer

NOVI ODGOVORI IN STARA VPRAŠANJA O BITKI
PRI ADRIANOPLU*Referat na kolokviju "Zaton rimskega cesarstva in pozna antična doba na Slovenskem" v Ljubljani 3. 3. 1994*

9. avgusta 378 so rimskega cesarja Valensa pri Adrianoplu premagali Zahodni Goti, kot jih označujemo v današnjem času. Cesar je v bitki padel. Vsaj od Gibbona (1737-1794) je veljala bitka pri Adrianoplu za mejnik na poti zatona rimskega cesarstva. Povsem prepričljiv tak način sklepanja ni, kajti le dvesto kilometrov stran od mesta je rimsko cesarstvo obstajalo do leta 1453, in sam Adrianopol je bil do 1361 v okviru tega cesarstva, le da je naša trdovratnost dala srednjeveški državi, ki so ji vladali iz Konstantinopla, zavajajočo oznako bizantinskega cesarstva.

Pomen, ki se pripisuje bitki pri Adrianoplu, se uvršča v tiste predstave, po katerih naj bi germanska osvajanja povzročila zaton in razpad rimskega cesarstva. Le manjši del zgodovinarjev si propad skuša pojasniti drugače. V sodobnosti smo bili priče, kako je propadla svetovna velesila, ne da bi jo kdo osvojil, celo ne da bi se sploh nahajala v vojni. Morda bo ta izkušnja pripomogla k temu, da bo podoba rimskega cesarstva v pozni antiki postala pravilnejša in bo v tem primeru obveljalo: Vita magistra historiae.

Nedavno je Herwig Wolfram nanovo osvetlil bitko pri Adrianoplu. Po njegovem mnenju naj bi se posledica tega dogodka morda nekoliko preveč poudarjala. "Rimljani 5. stoletja, ljudje, ki so doživeli strahote zadnje generacije ali zadnjih dveh generacij, so videli v Adrianoplu začetek konca... Toda neposredni sodobniki so sodili drugače."¹ Če je Ammianus Marcellinus proti koncu 4. stol. to bitko primerjal z bitko pri Kanah, je pri tem mislil na to, da je zmagi Kartažanov sledil njihov dokončni poraz.²

Po Wolframu je pomen bitke pri Adrianoplu predvsem na drugem področju. Bitka je "sprožila najprej globoko preoblikovanje plemen obdonavskih Gotov. V očeh Frigernovih Gotov so bili konjeniki tisti, ki so odločili veliko bitko in nekaj manjših spopadov pred tem in kasneje. In ti konjeniki so bili tujci, čeprav so bili Goti ali pogoteni konjeniški nomadi. Njihov očiten uspeh je pospešil kulturno prilagoditev ali bolje ponovno kulturno prilagoditev obdonavskih Gotov vzhodnim "skitskim" življenjskim navadam. Ironija zgodovine je, da so obdonavski Goti, ki so postali "konjeniški" Zahodni Goti, prenesli izročila vzhodnih step vse do najbolj oddaljenega Zahoda rimskega cesarstva.³ Kot meni avtor, je pomenila bitka pri Adrianoplu prej zarezo v gotski kakor pa v rimski zgodovini, in pomen dogodka naj bi bil razviden prav iz poteka spopadov. Na koncu koncev naj bi bila kulturna prilagoditev ali ponovna kulturna prilagoditev Gotov skitskim življenjskim navadam razumljiva s tem, da je takoj po začetku bitke "bliskovit napad gotskih konjenikov odločil izid spopada".⁴ Naj se pri tem spomnimo na bitko pri Roßbachu (jugo-jugozahodno od Merseburga), kjer je 5. novembra 1757 napad pruske konjenice pod poveljstvom Seydlitza že v samem začetku odločil bitko in so bili Francozi kot tudi cesarska vojska uničujoče premagani - le da iz tega vojaško nedvomno zelo pomembnega dogodka ne moremo potegniti nikakršnih sklepov o nadaljnjem načinu življenja tako pri Nemcih kakor pri Francozih.

Vsekakor je sam potek bitke pri Adrianoplu z Wolframovimi izvajanjem dobil posebno težo. Izhajamo iz ugotovitve, da je zgodovinar Amijan Marcellin (Ammianus Marcellinus) dogajanje

¹ H. WOLFRAM, *Das Reich und die Germanen. Zwischen Antike und Mittelalter*, Berlin 1990 (*Das Reich und die Deutschen*), str. 140.

² WOLFRAM (kot v op. 1), str. 141. Podobno že R.C. BLOCKLEY, *Ammianus Marcellinus*, Bruxelles 1975 (*Collection Latomus* 141), str. 103.

³ WOLFRAM (kot v op. 1), str. 142.

⁴ WOLFRAM (kot v op. 1), str. 139.

izčrpno opisal. Amijan je bil sodobnik dogodkov. Svoje delo je napisal v latinščini, pri čemer je bila grščina njegov materni jezik.

V novejšem času je na srečo Ulrich Wanke objavil raziskavo o Valensovih vojnah z Goti, v kateri je razumljivo dosti prostora posvetil bitki pri Adrianoplu.⁵ Dodajmo naj, da je od 1989 na razpolago zgodovina pozne antike, ki jo je napisal Alexander Demandt,⁶ in da je 1990 izšla v tretji izdaji Wolframova zgodovina Gotov,⁷ tako da se na tej podlagi zlahka poučimo, kako vodilni strokovnjaki za pozno antiko in zgodnji srednji vek postavljajo bitko pri Adrianoplu v večje zgodovinske sklope. Naletimo tudi na primere, ko se iz zgodovine in predzgodovine tega dogodka postavljajo povezave z germanistiko in z imenoslovjem.⁸

Na tem mestu se bomo posvetili izključno vojaškim vidikom dogodka. Tukaj se postavlja najprej neprijetno vprašanje o razmerju moči obeh vojska. Po mnenju večine raziskovalcev naj bi bili Goti v premoči. Wanke ocenjuje številčno podrejenost cesarske strani kot tipičen pojav v germansko-rimskih spopadih. Tudi Demandt govori o zunanjem pritisku, ki naj bi ga sprožilo povečanje števila prebivalstva pri Germanih.⁹

Da bi Germani sami na sebi bili v številčni premoči, je povsem neverjetno. Tudi če bi se prebivalstvo severno od Donave in vzhodno od Rena znatno povečalo, bi bil barbarski svet še vedno veliko bolj redko naseljen kot rimsko cesarstvo. Dosti važnejša je ugotovitev, da se moči vojske ne da postaviti v neposredno soodvisnost od števila prebivalstva. Velikost vojska je odvisna od gospodarskih zmogljivosti in učinkovitosti upravnega aparata države, ki vojsko vzdržuje. Množico ljudi lahko spravi v gibanje civilizacija, ne pa barbarstvo. Vrhu tega obstaja tudi pomislek, ko se govori preprosto o rimsko-germanskih spopadih. V antiki ni nikomur prišlo na misel, da bi Gote prišteval h Germanom, če je zadnje ime sploh bilo uporabno. Nikakršnega znamenja nimamo, da bi v rimskem cesarstvu stopilo v zavest, da imajo istega sovražnika pred seboj, če se bojujejo ob Donavi proti Gotom kot če se bojujejo ob Renu proti Alamanom ali Frankom. Tudi če po načelih razvrščanja v sodobni znanosti imenovana ljudstva zajamemo pod skupni pojem Germanov, ne smemo domnevati, da je bil na vsem prostoru, ki so ga naseljevali Germani, povsem enak razvoj prebivalstva. Pomislimo le, kako redko naseljena je Skandinavija še dandanes. Zanesljivo je bila še veliko redkeje naseljena pred več kot poldrugim tisočletjem; in Goti naj bi prišli iz Skandinavije. Preprosto manjka predpostavk, da bi Goti že od začetkov razpolagali s številčno močnejšimi vojskami.

Antični zgodovinarji in vojaški pisci so germanskim vojskam kot po pravilu pripisovali silovito napadalnost. Tako obnašanje Germanov pa bi mogli pojasnjevati z njihovo številčno podrejenostjo. Divji napad naj bi namreč sprožil paniko v sovražnih vrstah. Kar v prvem napadu ni uspelo, tega se ni dalo več doseči. Seveda to ne pomeni, da bi barbarski vojščaki zavestno dojeli tak cilj.

Taka razmišljanja seveda ne izključujejo možnosti, da v posameznem primeru, kot na primer pri Adrianoplu, cesarska stran ne bi mogla biti šibkejša. K temu vprašanju se bomo še povrnili. Ostanimo še nekoliko pri velikosti gotske vojske. Običajna predstava je, da se je le-ta vsaj od 377 zaradi večkratnega dotoka novih vojščakov znatno povečala. Ta predstava pride do izraza v pojmu "sproženega plaz", ki ga srečamo v novejših opisih. Gotovo se je vojski, kakršna je bila gotska, pridružila tudi sodrga, ki je ropala in plenila. Vendar pa se takih ljudi ni dalo brez zadržkov uporabiti kot za boj sposobnega moštva. Poleg tega je bilo hitro doseženo stanje, ko je oskrba predstavljala največjo težavo. V tem primeru so tisti, ki so se spotoma pridružili, ponovno odpadli.

Po drugi strani je vsak pohod povezan z znatnimi izgubami. Vsekakor je nenavadno, da se tega dejstva pri raziskovanju predzgodovine bitke pri Adrianoplu ne upošteva. Poučen primer imamo prav z vojnega prizorišča, na katerem so se odvijali dogodki leta 378. Ruski general

⁵ U. WANKE, *Die Gotenkriege des Valens. Untersuchungen zu Topographie und Chronologie im unteren Donauraum von 366 bis 378 n.Chr.*, Frankfurt am Main u.a. 1990 (Europäische Hochschulschriften, Reihe III, Bd. 412).

⁶ A. DEMANDT, *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284-565 n. Chr.*, München 1989. (Handbuch der Altertumswissenschaft, 3. Abteilung, 6. Teil.).

⁷ H. WOLFRAM, *Die Goten*, München 1990 (3. izd.).

⁸ M. SPRINGER, *Die Schlacht von Adrianopel und die Völkerkunde*, v: *Abhandlungen und Berichte des Staatlichen Museums für Völkerkunde Dresden. Forschungsstelle*, Bd. 47, Frankfurt/Main 1992, str. 283-303.

⁹ DEMANDT (kot v op. 6), str. 487-489.

Diebič je v aprilu 1828 z vojsko 129.000 mož prekoračil turško mejo. Ko je poleti 1829 prišel pred Adrianopol, je imel vsega le še 20.000 mož. Gotovo so vzrok za padec deloma izgube v spopadih. Vendar ostanejo še vedno dovolj velike izgube zaradi samega pohoda. Poleg tega so tudi Goti med svojim prehodom čez Donavo leta 376 in bitko pri Adrianoplu prestali številne spopade. Pomislimo končno, da so vojaške operacije leta 378 padle prav v čas poletne vročine in da Goti gotovo niso bili zavarovani pred nalezljivimi boleznimi; tako se je morebitni dotok vojščakov izravnal s tovrstnimi izgubami. V nasprotju z novodobno vojsko Goti gotovo niso prišli v položaj, da bi morali del svoje vojske oddvojiti za obleganje utrdb ali za podobne namene.

Valens je tvegala odločitev pri Adrianoplu, ne da bi čakal na prihod vojske, s katero se je bližal njegov nečak Gratijan. Vprašanje, zakaj je cesar tako postopal, je eno od mnogih vprašanj, ki nam jih postavlja bitka. Antični viri poročajo, da je Valens iz ljubosumnosti do Gratijana želel izbojevati bitko sam. Slave zmagovalca naj ne bi hotel z nikomer deliti. Zgodovinarjem kasnejšega obdobja pozne antike je manjkala zmožnost, da bi dojeli stvarno podlago vladarjevega ravnanja. Poznali so le še osebne razloge in še med temi pogosto nepošteno. Posamezni vladarji so se jim zdeli bolj ali manj dobri oziroma bolj ali manj slabi. Posledica tega je, da so ravnanje nekega vladarja izvajali iz njegovih osebnih značilnosti. Na tem temelji Amijanova pripoved (31,12,7), da naj bi dvorni lizuni v vojnem posvetu cesarja silili v bitko. Pri vojnih posvetih se pač te stvari tako dogajajo. Vse preveč je priljubljeno razmišljanje, da "velike odločitve ... temeljijo na sklepih, ki jih je sprejel zbrani vojni posvet."¹⁰ Tak sestanek daje pisatelju dobro priložnost za dramatičen opis, kakršnega je imel rad Amijan Marcelin.

Pri pripovedih o Valensovem padcu je treba opozoriti, da je bil cesar arijanec in je bil zato pri pravovernih zgodovinarjih (h katerim pa ne moremo prištevati Amijana Marcelina) prikazan v zelo neugodni luči. V ta kontekst spada zgodba, da je ranjeni cesar zgorel v neki koči. Tako naj bi pravzaprav pretrpel peklensko kazen, ki naj bi jo zaslužil kot heretik.¹¹ Pri več antičnih zgodovinarjih so že v predzgodovini bitke pri Adrianoplu, tudi pri opisu neizogibnega vojnega posveta, navzoče poteze verskega spora. Kot primer naj navedemo pripoved cerkvenega zgodovinarja Teodoret (okrog 390 - okrog 466), da je Gratijan zavrnil podporo, za katero ga je prosil Valens, z besedami: "Ne bi bilo prav, pomagati človeku, ki bojuje vojno proti Bogu..."¹² Kako bi izgledala naša slika bitke pri Adrianoplu, če bi ostalo samo Teodoretovo poročilo? Povsem brez dvoma je, da so bili odpori do cesarjeve verske politike.

Če bi iskali - mimo zavisti zaradi slave njegovega nečaka - druge vzroke, zakaj je Valens hotel doseči odločitev, se moramo vprašati, ali se ni cesar nahajal v brezizhodnem položaju. Po Wankeju je bil tedaj na pohodu iz kraja Nike (jugovzhodno od Adrianopla) proti Adrianoplu, ko so mu sporočili, da se nahajajo Goti severovzhodno pred njim, da torej ogrožajo njegovo oskrbovalno pot.¹³ Če cesar ne bi šel proti njim, bi oni ne le odrezali povezovalne linije njegove vojske, temveč bi tudi imeli prosto pot proti Konstantinoplu. Čeprav Goti nikoli in nikdar ne bi mogli priti čez obzidje prestolnice, bi samo dejstvo, če bi se pojavili sovražniki pred vrati Konstantinopla, napravilo porazen vtis in bi izjemno škodovalo Valensovemu ugledu. Že sama misel, da bi lahko oplenili območje v bližini prestolnice, se je morala zdeti cesarju neznosna. S tega ozadja moramo razumeti Valensovo odločitev, da se v bitki postavi Gotom po robu. Če bi sledili starejšemu mnenju, da se je namreč cesar nahajal na pohodu iz Adrianopla proti Filipoplu (Plovdivu), ko je dobil sporočilo, da se Goti nahajajo za hrbtom njegove armade, potem bi bilo njegovo postopanje povsem razumljivo; v tem primeru bi bil še bolj oddaljen od Konstantinopla.

¹⁰ H. v. MOLTKE, Über den angeblichen Kriegsrat in den Kriegen König Wilhelms I., v: *Isti, Gesammelte Schriften und Denkwürdigkeiten*, Bd. 3, Berlin 1891 (2. izd.), str. 417.

¹¹ WANKE (kot v op. 5), str. 219.

¹² WANKE (kot v op. 5), str. 203.

¹³ WANKE (kot v op. 5), str. 196.

¹⁴ H. DELBRÜCK, *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*, 2. Teil. Die Germanen. Photomechanischer Nachdruck der dritten Auflage. Mit einer Einleitung von H. KUHN und D. HOFFMANN, Berlin 1964, str. 284 sl.

Valensa je morda za bitko opogumilo prepričanje, da je močnejši od sovražnika. S tem ponovno posežemo v vprašanje moči obeh armad, ki smo ga že prej nasplošno postavili. Po danes večinskem mnenju se številčna moč cesarske vojske pri Adrianoplu ceni na 30.000 do 40.000 mož. Do tega števila je prišel Ernst Stein s posebnim izračunom. Kot poroča Amijan (31,13,18), naj bi v bitki padlo 35 oficirjev, ki se označujejo kot "tribuni vacantes et numerorum rectores". "Tribuni vacantes" so bili tisti, ki so imeli časten naslov poveljnika, vendar dejansko niso poveljevali vojaški enoti. Z izrazom "numerorum rectores" naj bi Amijan Marcellin po Steinu označil dejanske poveljnike vojaških enot. Stein predpostavlja za vsako enoto normalno število 1000 mož. Ne bomo se spuščali v vprašanje, na kateri podlagi temelji ta izračun. Nato sklepa, da delež "vacantes" v celotnem številu tribunov (ali "rectores") ni mogel biti posebno velik in da bi v bitki le stežka padli tudi vsi pravi poveljniki. Zato bi bilo treba izhajati od dejstva, da je bilo v boju udeleženih najmanj okrog štirideset poveljnikov enot in s tem prav toliko enot, kar bi skupaj zneslo 30.000 mož. "Prav tako bi jih moglo biti tudi 40.000."¹⁵

V tej zvezi je treba najprej pripomniti, da je Stein število "vacantes" gotovo ocenil prenizko. Razvada, podeliti posameznikom uradni naslov (in s tem tudi ustrezne dohodke), ne da bi le-ti opravljali ustrezne službe, se je uveljavila v 4. stol. in je kmalu dobila velike razsežnosti. V spore glede ranga, ki so zrasli iz te navade, je moral poseči že Gratijan (367-383).¹⁶ Ker se je Valens s svojim dvorom preselil iz prestolnice (Ammianus 31,12,10), se je v njegovi bližini nahajalo veliko število brezdelnežev visokega ranga. Poleg tega iz števila "numerorum rectores", tudi če bi se ga dalo ugotoviti, ne bi mogli sklepati na število enot. Amijan namreč ne uporablja strokovno pravih izrazov, tako da ostaja negotovo, ali je pri vsakem izmed teh "rectores" mislil na poveljnika normalne vojaške enote 1000 mož.

Demandt računa takole: "Petintrideset padlih vojaških tribunov je poveljevalo približno 17.500 možem (kako to?, op. M.S.); če si predstavljamo rimske izgube v tej višini, potem kaže skromna tretjina, ki je preživela bitko (Ammianus 31,13,18), da je celotna moč rimske vojske cesarja Valensa znašala 25.000 mož."¹⁷

Do povsem drugega števila kot sta prišla Stein in Demandt pridemo pri naslednjem izračunu: po Amijanu (31,11,2) so iz vsake enote izbrali 300 mož in jih podredili poveljevanju Sebastijana. Zosimos, grški zgodovinar iz 6. stol., poroča (4,23,2 sl.), da je Sebastijan izbral v celoti 2000 mož.¹⁸ Če povežemo oba številčna podatka, bi moralo biti na razpolago sedem enot, kajti sedem krat tristo znese 2100. Če za vsako enoto postavimo (kot Stein) velikost 1000 mož, bi celotno bojno moštvo štel 7000 vojakov. Primer kaže, na kako negotovi podlagi temeljijo izračuni moči cesarske vojske.

Kot je dokazal N.J.E. Austin, se vojska cesarja Valensa ne more primerjati s tisto, ki jo je bil Julijan Odpadnik leta 363 vodil proti Perzijcem in ki jo je Stein (gotovo previsoko) ocenil na 65.000 mož. Julijan je potreboval najmanj eno leto ali celo osemnajst mesecev, da je zbral svojo vojsko. Valensu je za to ostalo le malo časa.¹⁹ Ne moremo si misliti, da bi se rimske vojaške enote (tudi če se imenujejo "comitatenses", to je "spremljevalne enote") stalno nahajale v cesarjevi bližini.

Če predpostavimo, da bi Valens imel na razpolago 25.000 do 30.000 ali celo 40.000 mož, potem bi bil potek bitke pri Adrianoplu popolna uganka. Amijan posreduje namreč na enem mestu točno število (31,12,3): "Ker so izvidniške enote, morda na osnovi neke napake, zatrjevale, da celotni del njihove (gotske) vojske, ki so jo bili videli, šteje deset tisoč mož, je cesarja navdala nepremišljena bojna vnema, in pohitel je, da bi jim šel nasproti."²⁰ Težko se bo

¹⁵ E. STEIN, *Geschichte des spätrömischen Reiches*, Bd. 1, Wien 1928, str. 239 op. 1.

¹⁶ B. KÜBLER, *Vacantes*, v: PAULY-WISSOWA, *Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*. Neue Bearbeitung, 2. Reihe, Bd. 7, st. 2024 ss. A.H.M. JONES, *The Later Roman Empire*, Bd. 2, Oxford 1964, str. 535, se je žal izrazil tako, kot da bi se "vacantes" pojavili šele v 5. stoletju.

¹⁷ DEMANDT (kot v op. 6), str. 123, op. 58.

¹⁸ ZOSIME: *Histoire nouvelle*, Bd. 2,2, izd. F. PASCHOU, Paris 1979, str. 284 sl.

¹⁹ N.J.E. AUSTIN, *Ammianus account of the Adrianople campaign: some strategic observations*, v: *Acta Classica* 15, 1972, str. 82.

²⁰ "... incertum quo errore, procuratoribus omnem illam multitudinis partem, quam viderant, in numero decem milium esse firmantibus imperator procaci quodam calore percussus isdem occurrere festinabat." (AMMIANUS MARCELLINUS, *Römische Geschichte*. Lateinisch und deutsch und mit einem Kommentar versehen von W. SEYFARTH, 4. Teil, Berlin 1971 (*Schriften und Quellen der Alten Welt*, Bd. 21,4), str. 282/283. Tudi v nadaljevanju uporabljam Seyfarthovo izdajo).

komu zdelo, da je stavek treba razumeti drugače, kot da je Valens ocenil sovražnika za številčno šibkejšega. Pri tem zveni zelo nenavadno, da naj bi izvidniki rekli, da del sovražne vojske, ki so jo bili videli, šteje 10.000 mož. To pa bi bilo smiselno, če bi obstajal še en del, ki ga niso bili videli, vendar naj bi bila njegova navzočnost znana. Del, ki so ga videli, ne bi mogel biti predstraža, in del, ki ga niso videli, ne bi mogel biti glavnina vojske (kot so domnevali nekateri raziskovalci). Sicer bi bilo povsem nerazumljivo, kako bi se mogel cesar čutiti opogumljenega, da bi šel proti sovražni vojski. V primeru obstoja glavnine vojske neznane velikosti bi se nadaljevanje moralo glasiti: tedaj se je Valens čutil primoranega, da počaka na nadaljnja poročila - ali pa bi moral Amijan z zelo ostrimi besedami grajati postopanje cesarskih poveljnikov, saj bi bilo v tem primeru to resnično več kot neprevidno. On pa le poroča, da je novica o številu desetih tisočev navdala cesarja z "napremišljeno bojaželjnostjo". Oznaka sama ne pove veliko, kajti Amijan je bil vnet zagovornik mnenja, da je previdnost boljši del hrabrosti. On tudi ne poroča, da bi dejansko število Gotov znašalo morda 50.000 ali 60.000 mož ali da bi komurkoli prišlo na misel, da bi bilo deset tisoč mož samo predhodnica. Niti enkrat ne pove, da bi se bitke udeležilo več kot deset tisoč Gotov. Smisel Amijanovih besed je verjetno ta, da je bilo treba računati z bistveno večjo množico barbarov in da je bilo sporočeno število daleč pod pričakovanji.²¹ Amijanova opazka, da se je dal Valens zavesti od nepremišljene vneme, težko dopušča misel, da gre za pokvarjeno mesto v besedilu v tem smislu, da bi izvirno besedilo moralo dati naslednji smisel: izvidniki naj bi zagotovili, da so bili videli celotno gotsko vojsko, in ta naj bi štela le 10.000 mož. Šele tedaj cesarjevo postopanje ne bi bilo nepremišljeno, temveč povsem upravičeno, če le on sam ne bi imel manj kot 10.000 vojakov.

Mesto samo ne postane bolj jasno, če tako kot C.U. Clark, eden starejših izdajateljev Amijana Marcelina, besede "incertum quo errore" potegnemo k predhodnemu delu stavka.²² V tem primeru naj bi bil smisel stavka, da so bili Goti tisti, ki naj bi se nahajali v zmoti (kateri?). Glede podatkov o številčnem razmerju bi to nič ne spremenilo. Poleg tega to ni edino mesto pri Amijanu, pri katerem se ne ve, o kom teče beseda.

Torej s tem ne pridemo mimo tega, da je po Amijanovih besedah imel Valens Gote za številčno šibkejše. Če bi imel cesar 25.000 do 40.000 mož, bi bilo njegovo mnenje nasproti deset tisočem sovražnikov več kot upravičeno. Amijanova izvajanja pa, kot se zdi, dajejo tudi ta smisel, da so se izvidniki pri oceni všteli. Seveda se ne bi mogli pri oceni všteti štirikrat ali večkrat, kar bi morali predpostavljati, če bi bili Goti pri Adrianoplu v večini in bi cesarska vojska štela 25.000 do 40.000 mož. "...tudi le 20.000 mož namesto 10.000 je razlika, ki bi jo rimski generali ob prihodu morali opaziti. Povsem neverjetno je, da se pri takem spoznanju ne bi mogli oglasiti tisti, ki bi svetovali, da je bolje počakati na Gratijanov prihod; in če bi se pojavila taka mnenja, je prav tako gotovo, da bi nekaj tega prešlo v izročilo. Kajti po eni nesreči ne bi ničesar z večjo vneto poudarjali kot glasu tistega, ki svari, tistega, ki je obdržal svoj prav. Nič takega ne najdemo; niti ne pozitivne ugotovitve, da bi bili Goti dosti močnejši od 10.000 mož..."²³ V vojnem posvetu, ki ga omenja Amijan, ne igra številčno razmerje nobene vloge. Nesmiselno zveni njegovo poročilo o postopanju cesarja neposredno pred bitko. Potem ko naj bi se vojska jutraj "z vso naglico" dvignila na pot ("signa praepropere commoventur"), naj bi se dal Valens, ko je že stal nasproti Gotom, zadržati od njihovih mirovnih ponudb. Sovražniki naj bi hoteli privedi dve oddaljeni vojaški enoti. Kje je ostala "nepremišljena bojaželjnost" cesarja, ko pa naj bi se njegove čete pripravljale v popolnem miru in naj bi barbarom vlile strahu, kot izrecno ugotavlja Amijan ("... Romani duces aciem struxere... idem cornu nullo etiamtum inturbante extenditur, horrendo fragore sibilantibus armis pulsuque minaci scutorum territi barbari..." (31,12,11 sl.)). Zakaj se Valens ni umaknil, ko je opazil, da so Goti močnejši? Zakaj sam ni napadel, če je bil v premoči?

Če ne upoštevamo Amijanovih deset tisoč Gotov in - vedno pod predpostavko, da so bili barbari številčno močnejši - njihovo vojsko ocenimo na 30.000 do 50.000 mož, pridemo v nasprotje s stvarnimi dejstvi. Število bi moglo vsebovati samo za boj sposobne moške, sicer si številčne premoči Gotov v bitki ne bi mogli pojasniti. To pomeni, da bi moralo biti celotno

²¹ DELBRÜCK (kot v op. 14), str. 290.

²² SEYFARTH (kot v op. 20), str. 365 op. 125.

²³ DELBRÜCK (kot v op. 14), str. 290 sl.

število Gotov nekajkrat večje od števila za boj sposobnega moštva. Amijan izrecno poroča, da so Goti oblikovali tabor iz voz. K takemu taboru so spadali ne le za boj sposobni moški, temveč tudi ženske in otroci. Vsaj tako so si ga predstavljali Amijan in njegovi sodobniki.²⁴ Gotski tabor iz voz naj bi imel obliko "lepo oblikovanega kroga", kot so sporočili izvidniki neposredno pred bitko ("... carpenta... ad speciem rotunditatis detornatae digesta exploratorum relatione affirmabantur", Ammianus Marcellinus 31,12,11). Presenetljivo kot se zdi niso spoznali, da so se pri oceni všteli in da so videli pred seboj bistveno več kot deset tisoč sovražnikov.

Vsekakor bi moral biti tak tabor iz voz neznansko velik, da bi moglo v njem najti prostor nekajkrat več kot trideset ali štirideset tisoč ljudi. Vrhu tega so Goti prišli natanko po eni cesti, namreč po tisti, ki poteka vzhodno od reke Tundže. Wanke govori na osnovi lastnega ogleda, ko pripominja: "Teren je težak."²⁵ Diebič je tukaj leta 1829 utrpel hude izgube na pohodu. Pri 30.000 do 50.000 vojščakov bi bilo treba gotsko vojsko oceniti na najmanj 100.000 ljudi (ženske, otroci, sužnji). Poleg tega sta spadala vanjo tudi živina in plen, kar je vse zmanjševalo hitrost pohoda. Kompozicija voz, ki bi jo zahtevala množica 100.000 ljudi, bi bila pri takih razmerah raztegnjena na tako dolgo razdaljo, da bi bili sprednji deli že zapleteni v bitko, medtem ko bi bili zadnji oddaljeni še en ali več dni pohoda. Predstavljati si moremo, da imamo pred seboj Cezarjev znameniti opis pohoda Helvetijcev.

Wanke domneva, da so se Goti pomikali le tri dni po dolini Tundže.²⁶ Po njegovi karti meri dolina od kraja Kabyle, izhodišča pohoda, do izstopa iz pogorja približno 70 kilometrov. Kompozicija voz omenjene velikosti take razdalje ne more opraviti v treh dneh. Če računamo deset ljudi na en voz - kar je gotovo preveč - bi pri 10.000 vozovih (= 100.000 ljudeh) znašala dolžina kompozicije 150 kilometrov (1 vozilo - 15 metrov ; ta prostor je morda prevelik, vendar pa je treba pri izračunu celotne dolžine upoštevati vmesne prostore med vozovi). Tudi če bi lahko več voz vozilo vstric ali pa bi bilo njihovo število znatno previsoko ocenjeno ali bi bil za eno vozilo upoštevani prostor prevelik, bi jih ostalo še vedno preveč, da bi moglo biti število gotskega za boj sposobnega moštva večje od domnevnih 25.000 do 40.000 mož cesarske vojske. Ali moramo sprejeti mnenje, da je Valensa porazil dosti šibkejši nasprotnik, ali moramo moč njegove vojske zmanjšati ali Amijanovo poročilo povsem zavreči ali pa sprejeti istočasno več različnih možnosti.

Prvemu pojmovanju se približuje Demandt, s tem ko število Gotov preračuna na 20.000 (proti 25.000 cesarskim vojakom). Vendar tedaj bitka pri Adrianoplu ne bi mogla podpirati mnenja, da so bili Rimljani praviloma šibkejši od Germanov (gl. zgoraj). V ostalem ocenjuje Demandt "celotno število Germanov, ki so prešli Donavo", na 100.000 ljudi.²⁷ Drugo pot je ubral Austin, ki je, navezovaje se na Delbrücka, računal na cesarsko vojsko z močjo od 15.000 do 18.000 mož. Naprotno naj bi gotska vojska štela v celoti 18.000 vojščakov. Od teh naj bi Fritigern, eden od gotskih vojskovodij, poveljeval desetim tisočem. Druga skupina pod Alatejem in Safraksom z 8.000 možmi naj bi se ne nahajala ne kraju spopada, ko so Valensovi ogledniki poizvedovali o velikosti gotske vojske. Cesarju naj bi bila znana delitev barbarske vojske. Tako ne bi mogli grajati njegove odločitve, da tvega napad, da torej najprej uniči eno gotsko skupino in kasneje še drugo.²⁸ Do tu je sklepanje jasno. Vendar je potem resnično nerazumljivo, zakaj naj bi se cesar dal od Fritigerna zadrževati (gl. spodaj).

Predstava različnih znanstvenikov, da je bila pri Adrianoplu premagana zelo močna cesarska vojska, se napaja iz prizadevanj, da bi Valensovemu porazu pripisali kar se da velik pomen za rimsko zgodovino. Če padeta dve tretjini od 40.000 mož, je treba oceniti izgubo kot bistveno težjo, kot če bi na bojnem polju obležali dve tretjini od 15.000 mož. Vendar pa je v pozni antiki tudi izguba 10.000 mož pomenila strahotno puščanje krvi, kajti zbiranje vojske je bilo neprimerno težje kot v času splošne vojaške obveznosti.

Popraviti velja tudi nekatera naziranja, ki bitki pri Adrianoplu pripisujejo sicer nedokazljiv vpliv na sestavo ali taktiko cesarske vojske. Wolfram na primer pripominja k rezultatu bitke:

²⁴ WANKE (kot v op. 5), str. 154 sl.

²⁵ WANKE (kot v op. 5), str. 196.

²⁶ WANKE (kot v op. 5), str. 196.

²⁷ DEMANDT (kot v op. 6), str. 123, op. 58.

²⁸ AUSTIN (kot v op. 19), str. 80-83.

"Samo ena tretjina rimskih vojakov se je lahko rešila, med njimi konjenica. To je pomenilo, da so bile v pretežni meri uničene legije, ki so tedaj še sestavljale najbolj dragoceni del rimske vojske."²⁹ Podobno ugotavlja Wanke, da naj bi se Rimljani zanašali na "disciplino svojih legionarjev".³⁰ Vendar pa legij v običajnem pomenu besede najkasneje od poznega 3. stoletja ni bilo več. Ne sme nas zbegati, če Amijan Marcellin neprenehoma govori o legijah in legionarjih. Kar zgodovinar označuje s temi izrazi, se ne da primerjati z vojaškimi enotami 1. ali 2. stoletja po Kristusu. Končno govorijo tudi latinski viri 12. stoletja o legijah; in žal ni nobena šala, če so nekateri raziskovalci iz tega sklepali, da se je starorimska vojaška ureditev ohranila vse v visoki srednji vek. Poleg tega so legije že od zgodnje cesarske dobe predstavljale le en del rimske vojaške sile. Poleg njih so bile kot nepogrešljivi sestavni deli vojske tako imenovane pomožne enote (auxilia), ki po bojni vrednosti niso nič zaostajale.

Poleg tega so veljali prav v 4. stoletju konjeniki za dragocenejši del rimske vojske. Leta 326 je bilo z zakonom določeno, naj bodo tisti, ki iščejo službo v vojski, vendar zaradi telesnih pomanjkljivosti ne morejo služiti pri konjenici, razporejeni v legije.³¹ Kot zbirna mesta za telesno manj sposobne se kažejo legije v dosti nenavadni luči. Na robu naj pripomnimo, da se pomen konjenice tudi za zgodnejšo cesarsko dobo često podcenjuje.

Lege bojnega polja pri Adrianoplu se ne da z gotovostjo določiti. Po Wankeju je "prizorišče boja verjetno področje severovzhodno do vzhodno od mesta: Fritigern se je moral... približati mestu na približno 17,5 kilometrov. S tem območje Demeranlije (kjer je Runkel v začetku tega stoletja iskal bojno polje, op. M.S.) še vedno ne pride v poštev, morda pa njegova bližnja okolica." Wanke potrjuje tudi že prej izraženo mnenje, da o poteku bitke ne moremo dobiti jasne slike.³² Vendar pa posreduje Amijan izčrpen opis boja. Nanj se navezuje Wolfram, ko bitki pri Adrianoplu pripisuje tako velik pomen za zgodovino Gotov. Najvažnejšega sklepa v Wolframovih izjavah, da je namreč bliskovit napad konjenice že na samem začetku odločil izid bitke, pa se iz Amijanovih besed ne da potrditi: "... gotska konjenica (se je obrnila) z Alatejem in Safraksom v spremstvu oddelka Alanov nazaj. Kot blisk je planila v bližino visokih gora in je z nenadnim pokolom spravila v zmedo vse tiste, ki jih je s hitrim napadom mogla zaplesti v boj ("et equitatus Gothorum cum Alatheo reuersus et Safrace Halanorum manu permixta ut fulmen prope montes celso excussus, quoscumque accursu veloci invenire comminus potuit, incitata caede turbavit", 31,12,17). Napad torej ni spraval v stisko celotne cesarske vojske. Šele sedaj se je začel pravi boj, ki je trajal vse do nastopa mraka. O gotski razporeditvi Amijan ne pove ničesar več kot to, da so barbari imeli tabor iz voz. Prav tako iz njegovega opisa ni jasno, kdo je končno vodil odločilni napad."³³

S tem pridemo do Amijanovih opisov bitk ali do njegovega pisanja zgodovine vobče. V njegovem primeru se je uresničila Kvintiljanova pomembna misel: zelo narobe je, če avtor dela na podlagi zastarelih besednih zvez, ki jih je zbral iz literature preteklega časa, kajti to početje ga vodi k temu, da ne opisuje dejstev, temveč poišče stvari, katerim iskani izrazi ustrezajo (Quintilianus, *Institutiones oratoriae* 8,30). V prejšnjem stoletju so si bili pri oceni Amijana na jasnem, kakšen je končen rezultat "zbiranja posameznih besed in stavkov iz celotne literature", namreč v trganju resnice. "Pri tem Amijan rad spreminja uporabljena mesta in jih uporablja pri popolnoma drugačnih (često nasprotnih) stvareh..."³⁴ Amijanu dela brez dvoma krivico tisti, ki meni, da mu je bila vsebina njegovih opisov najvažnejša. Veliko bolj mu je bila pri srcu ritmična razčlenitev stavkov, tako imenovani "cursus". V tem oziru je bil v soglasju s svojimi bralci ali bolje poslušalci.³⁵

²⁹ WOLFRAM (kot v op. 1), str. 140.

³⁰ WANKE (kot v op. 5), str. 225.

³¹ Codex Theodosianus 7,22,4: Ex his autem, qui militare voluerint, si qui minus apti sunt equestri militiae id efficiente calamitate membrorum et legionariae congrui esse noscuntur, deducendi ad nos protectori qui ob hoc missus est consignentur.

³² WANKE (kot v op. 5), str. 217 sl.

³³ GARY A. CRUMP, *Ammianus Marcellinus as a military historian*, Wiesbaden 1975 (*Historia. Einzelschriften*, Heft 27), str. 93 in 95.

³⁴ W.S. TEUFFELS, *Geschichte der römischen Literatur*, 4. Aufl. bearb. von L. SCHWABE, Leipzig 1882, str. 1012.

³⁵ Za ustrezne razmere v grški književnosti gl. H. HUNGER, *Die hochsprachliche profane Literatur der*

Amijanove pomanjkljivosti se kažejo najbolj prav pri opisih vojaških tem. "Oznake so tako za višje poveljnike kot tudi za vojaške enote - kar je pravzaprav zelo nenavadno za nekega vojaka - le v izjemno redkih primerih tiste v uporabi in pravilne. Večinoma so povsem svojevoljne in v jasnem nasprotju z uradno titulaturo. K temu je treba dodati, da Amijan priložnostno uporablja starinske izraze, oznake in pojme, ki v njegovem času že dolgo niso imeli več veljave."³⁶ Tudi njegovi opisi bitk se ne ravna po resnici, temveč po literarnih potrebah.³⁷ Kot je pred kratkim poudaril John Matthews, je upodobil Amijan bitko pri Adrianoplu kot nasprotje bitke pri Strassburgu, v kateri je Julijan 357 premagal alamansko vojsko: Julijan je hotel bitko preložiti, vendar so ga svetovalci opogumili k bitki. Valens je hotel bitko, čeprav so mu jo svetovalci odsvetovali. Julijan je zmagal, ne da bi pričakoval pomoči od vrhovenga cesarja Konstancija. Valens je bil poražen, čeprav mu je mlajši cesar Gratijan ponujal pomoč. Konstancij je bil ljubosumen zaradi zmage, ki jo je njegov nečak Julijan izbojeval pri Strassburgu. Valens je bil ljubosumen zaradi slave, ki bi jo njegov nečak Gratijan lahko dosegel pri Adrianoplu.³⁸ Kaj je resnica, kaj je pesniška fantazija.

Norbert Bitter, ki je raziskoval Amijanove opise bitk kot take, je prišel do naslednjega sklepa: "Zemljišče, bojni razpored in iz tega izhajajoče taktično postopanje so za Amijana komajda pomembni. Nasprotno ... posveča veliko pozornost ... človeškim občutjem in nagibom. S tem poskuša ustrezati zahtevam zgodovinopisja, ki v neki bitki vidi bolj kot vojaški dogodek dramatično igro, ki jo zgodovinar kot sijočo luč vrine med svoja poročila. Gotovo se je Amijan v tem oziru prilagodil staremu izročilu in je svoja poročila upodobil po naprej danih predlogah in z določenimi intencijami. Lahko tvegamo trditev, da leta, ki jih je preživel v službovanju v rimski vojski, niso nikdar do take mere vplivala nanj in ga oblikovala, da bi lahko pisal o dinamičnih dogodkih svoje dobe kot vojaški strokovnjak. Kajti kljub posebnemu, z branjem doseženemu specialnemu znanju... ne najdemo nobene kompleksne, utemeljene presoje neke bitke, ki bi kazala na njegovo vojaško daljnovidnost."³⁹ S tem je izrečena o Amijanu kot o zgodovinopiscu uničujoča sodba.⁴⁰

Morda lahko tvegamo poskus, da iz Amijanovega poročila izločimo tiste sestavne dele, ki zbuja sum, da izhajajo iz literarnih predlog ali so potemtakem literarni klišeji. Če to uspe, vsaj lahko vemo, kaj je izmišljeno.

Sum zbujajoč je najprej tabor iz voz. Amijan ga omenja že v zvezi s spopadom "pri vrbah" ("ad salices") leta 377 in ga poimenuje z domnevno gotskim strokovnim izrazom "carrago" (31,7,7). Pri Adrianoplu naj bi bil postavljen v obliki lepo oblikovanega kroga. Brez dvoma so vozovi spadali h gotski vojski, vendar bi bili lahko tudi sestavni del cesarske vojske. Če beremo Amijanova izvajanja, dobimo vtis, da so samo barbari vodili s seboj taka vozila. Verjetno si je Amijan svoj opis tabora iz voz sposodil iz vojaškega strokovnega spisa. V pozni antiki niso redki primeri, da zgodovinarji zajemajo iz vojaških piscev.

Nenavadno je dalje poročilo, da sta bojni vrsti udarili druga ob drugo kot ladje z utrjenimi kljuni in jih je premetavalo sem in tja kot morske valove (31,13,2). Potem ko je Franz Altheim v opisu, ki ga Jordanes (6. stol.) posreduje za bitko na Katalaunskih poljanah (451), odkril aluzije na Herodotovo poročilo o pomorski bitki pri Salamini,⁴¹ si lahko mislimo svoje o Amijanovi primeri z ladijskimi kljuni. Fritigernovo tajno poslanstvo k Valensu, naj cesar svojo vojsko povede pred Gote, da bo zatrl njihovo pogubno bojaželjnost (Ammianus 31,12,9), spominja na nasvete vojaških piscev, kako je treba zaustaviti trenutku neprimerno bojaželjnost. Ali se skriva v ozadju spomin na poslanca, ki naj bi jih Temistokles pred bitko pri Salamini poslal h Kserksu? Ali pa je poslanec le sredstvo v dramatični pripovedi, ki naj prinese napeto odlaščanje? "Tako

Byzantiner, Bd. 1, München o.J. (1978) (Byzantinisches Handbuch im Rahmen des Handbuchs der Altertumswissenschaft, Bd. 5, 1), str. 318.

³⁶ NISCHER v: J. KROMAYER und G. VEITH, Heerwesen und Kriegführung der Griechen und Römer, München 1928 (ponatis 1963) (Handbuch der Altertumswissenschaft, Bd. 4,3,2), str. 470 sl.

³⁷ D. FLACH, Von Tacitus zu Ammian, v: Historia 21, 1972, str. 348 sl.

³⁸ J. MATTHEWS, The Roman Empire of Ammianus Marcellinus, London 1989, str. 296-301, zlasti 300.

³⁹ N. BITTER, Kampfschilderungen bei Ammianus Marcellinus, Bonn 1976 (Habelts Dissertationsdrucke. Reihe Klassische Philologie, Bd. 23), str. 170.

⁴⁰ Gl. tudi F. PASCHOUD, "Se non e vero, e ben trovato": tradition littéraire et vérité historique chez Ammien Marcellin, v: Chiron 19, 1989, str. 37-54.

⁴¹ F. ALTHEIM, Geschichte der Hunnen, Bd. 1, Berlin 1969 (2. izd.), str. 323-329.

poteka dogajanje kot antična tragedija. Poslanec pride, da bi junaka posvaril pred propadom, toda ta ga noče in ne more poslušati, ker je v oblasti prevzetnosti."⁴² Končno pripoveduje Amijan, da so Goti podtaknili ogenj, da bi cesarski vojaki, ki so že tako morali trpeti poletno pripeko, presahnili zaradi izsušenih grl. Vrh tega "je ljudi in živino mučila strašna lakota" (31,12,13). Ali je Gotom pripeka prizanesla, ali so oni lahko jedli in pili? Ista razporeditev oteževalnih okoliščin, le z drugačnim rezultatom, se nahaja pri Amijanovem opisu bitke pri Strassburgu (16,12,11): zemlja je "žarela od vročine. Nikjer ji ni voda nudila kakršnegakoli olajšanja" - in to v Alzaciji. Alamani so bili "spočiti in osveženi od hrane in pijače", Julijanova vojska "oslabljena zaradi lakote, žeje in naporov".

Tako obvladujejo bitko pri Adrianoplu nenavadne skrivnosti. Verjetno so vzroki za poraz, ki je Valensa stal življenje, tudi v pomanjkanju dobre volje pri njegovih ljudeh, na kar je opozoril že Delbrück:⁴³ Morda je bila ena stran cesarju nenaklonjena, ker je premagal pretendenta na prestol Prokopija in s tem izkoreninil konstantinsko cesarsko družino; morda so se pokazale kot razkrojevalne verskopoliitične razprtije; morda je oboje sovpadalo. Cerkveni zgodovinar Sokrat (4,38), ki je pisal v 5. stoletju, izrecno poroča, da je cesarska konjenica izdala arijanca Valensa. Amijan tega dejanja ne omenja niti z besedo. Zgodbe o izdaji se pojavijo vedno, ko je treba pojasniti poraz. Če je Sokrat mogel tako sodbo brez graje izreči domnevnim izdajalcem, kaže to na mnenje, ki so ga imeli o Valensu v pravovernih krogih.

Dejstvo, da se je poraz cesarske vojske končal z njenim uničenjem, se da razložiti na osnovi njene sestave. Cesarska vojska pozne antike je bila sestavljena v znatnem ali pretežnem delu iz barbarov, predvsem iz Germanov.⁴⁴ Valensovi vojaki so pred bitko "pri vrbah" prepevali "barritus", barbarsko bojno pesem (Ammianus, 31,7,11). Leta 360 je "rimska" vojska po stari germanski navadi Julijana Odpadnika dvignila na ščit, ko ga je oklicala za cesarja. Po smrti tega vladarja 363 sta bila germanska poveljnika Dagalaif in Arintheus tista, ki sta postavila novega cesarja. Tega ne bi bila mogla storiti, če ne bi imela izdatne podpore v vojski.

Valensovim barbarskim oddelkom je bil morda lasten način obnašanja (danes radi govorimo o mentaliteti), kot ga razodeva še delo starovisokonemškega pesnika Otfrieda iz Weißenburga iz 9. stol.: "Ko vladarji sveta umrejo, ko v silnem boju preminejo junaške smrti, tedaj tisti, ki so jim v stiski stali ob strani, podležejo zmedi in prenehajo z bojem. In ti zlahka padejo pred svojimi sovražniki, padejo v njihove roke, padejo od njihovih kopij in mečev" (Otfried 3,26,39 sl., po priredbi W. Haubrichsa).⁴⁵ V tem smislu je morda Valensova smrt v njegovi vojski povzročila popolno paniko, tako da so njegovi vojaki pred sovražniki zlahka odpovedali. Izročilo, ki časti cesarja, zasledimo pri grškemu retorju Libaniju, sodobniku dogodkov (Govor 24,4): Valens naj bi se sramoval bega, čeprav so imeli v njegovi bližini za to pripravljene konje, in je padel medtem ko se je bojeval. Kot nagrobnik naj bi mu služila množica tistih, ki so bili ubiti nad njim.

Vsekakor ostajajo stara vprašanja o bitki pri Adrianoplu še naprej. Novi zaključki o pomenu te bitke za zgodovino Gotov se ne zdijo dobro utemeljeni.

⁴² WOLFRAM (kot v op. 1), str. 138.

⁴³ DELBRÜCK (kot v op. 14), str. 295.

⁴⁴ Gl. tudi MATTHEWS (kot v op. 38), str. 296.

⁴⁵ Geschichte der deutschen Literatur von den Anfängen bis zum Beginn der Neuzeit hg. von J. HEINZLE, Bd. 1: Von den Anfängen bis zum hohen Mittelalter, Teil 1: Die Anfänge: Versuche volkssprachiger Schriftlichkeit im frühen Mittelalter (ca. 700 - 1050/60) von W. HAUBRICHS, Frankfurt am Main 1988, str. 26 sl.

Zusammenfassung

NEUE ANTWORTEN UND ALTE FRAGEN UM DIE SCHLACHT VON ADRIANOPEL

Matthias Springer

Am 9. August 378 wurde der römische Kaiser Valens bei Adrianopel von den, wie man sie nennt, Westgoten besiegt. In der Schlacht verlor er sein Leben. Mindestens seit Gibbon (1737-1794) hat der Tag von Adrianopel als ein Meilenstein auf dem Wege des römischen Reichs in den Untergang gegolten. Ganz überzeugend ist diese Ansicht nicht, denn Adrianopel lag bis zum Jahr 1361 in diesem Reich - nur daß unsere Verstocktheit den von Konstantinopel aus regierten mittelalterlichen Staat mit der abwegigen Bezeichnung eines byzantinischen Reichs versieht.

1990 hat Herwig Wolfram die Schlacht von Adrianopel in ein neues Licht gerückt. Bedeutung mißt er ihr weniger für die römische als für die germanische Geschichte bei: Sie habe eine neue gotische Ethnogenese ausgelöst und dazu geführt, daß die Donaugoten zu den "verreiteten" Westgoten geworden wären. Letzten Endes sei die "Akkulturation oder besser Reakkulturation der Goten südlich der Donau an die skythischen Lebensweisen" auf den Erfolg der Reiter zurückzuführen, die die Schlacht von Adrianopel, kaum daß sie eröffnet war, "durch eine Blitzattacke entschieden" hätten (H. Wolfram, *Das Reich und die Germanen*. Zwischen Antike und Mittelalter, Berlin 1990, S. 139 ff.).

Diese Auffassung vom Ablauf der Schlacht fußt auf dem Bericht des Ammianus Marcellinus, unserer Hauptquelle für die Ereignisse.

Somit gewinnt der Verlauf des Tages von Adrianopel höchstes Interesse. Gerade zur rechten Zeit hat nun Ulrich Wanke eine Untersuchung der Begebenheiten und ihrer Vorgeschichte veröffentlicht. Obwohl der Verfasser sich eingehend mit den militärgeschichtlichen Fragen beschäftigt, kommt er zu dem Schluß, daß der Verlauf der Schlacht unklar bleibe (U. Wanke, *Die Gotenkriege des Valens*, Europäische Hochschulschriften, Reihe III, Bd. 142, Frankfurt am Main u.a.o.J., 1990, S. 218).

Trotzdem vermitteln viele Darstellungen den Eindruck, als ob man in wesentlichen Punkten festen Grund unter den Füßen hätte.

Da sind zunächst die Heeresstärken: man veranschlagt die Zahl der Kaiserlichen gern auf 30 000 bis 40 000 Mann. Zu dieser Zahl war Ernst Stein mit einer merkwürdigen Rechnung gekommen. Eine andere Zählweise, deren Grundlagen nicht weniger berechtigt sind, führt dagegen zu einer Stärke des kaiserlichen Heeres von 7 000 Mann.

Wiewohl die meisten Historiker also von 30 000 bis 40 000 Kriegern des Valens ausgehen, sprechen sie doch den Goten die zahlenmäßige Überlegenheit zu. Das hieße also, daß die Goten 35 000 bis 45 000 Streiter gehabt hätten. Da Ammianus Marcellinus ausdrücklich feststellt, das gotische Heer habe eine Wagenburg gebildet, und da eine Wagenburg nach den Vorstellungen der spätantiken Schriftsteller auch Frauen und Kinder beherbergte, müßte das gotische Heer insgesamt mindestens 100 000 Menschen umfaßt haben. Bei einem Wagenzug von dieser Länge wären die vorderen Teile bereits in die Schlacht verwickelt worden, während die hinteren Abteilungen noch einen oder mehrere Tagesmärsche entfernt gewesen wären: Der Weg, auf dem die Goten herangezogen waren, führte durch schwieriges Gelände. So muß man sich entweder zu der Meinung aufraffen, Valens sei keineswegs von einem der Zahl nach überlegenen Feind geschlagen worden, oder die Stärke seiner Truppen herabsetzen oder Ammians Bericht überhaupt verwerfen.

Zur letztgenannten Entscheidung berechtigt die Tatsache, daß bei Ammianus Marcellinus "keine komplexe, fundierte Würdigung einer Schlacht zu finden ist, die militärischen Weitblick verrät." (N. Bitter, *Kampfschilderungen bei Ammianus Marcellinus*, Habelts Dissertationsdrucke, Reihe Klassische Philologie, Bd. 23, Bonn 1976, S. 170).

Vielleicht kann man den Versuch wagen, aus dem ammianischen Bericht die Bestandteile auszusondern, die den Verdacht erwecken, aus literarischen Vorlagen zu stammen oder Gemeinplätze zu sein. Gelingt das, so weiß man wenigstens, was erfunden ist.

Verdächtig erscheint zunächst die Wagenburg. Wahrscheinlich hat Ammian für ihre Schilderung als Vorlage eine kriegswissenschaftliche Fachschrift benutzt. Die spätantiken Geschichtsschreiber machten Anleihen bei Kriegsschriftstellern. In Umrissen tauchen weitere literarische Vorbilder auf: Fritigerns geheime Botschaft an Valens, der Kaiser solle den Goten sein Heer vor Augen führen, damit ihre verderbliche Kampflost gedämpft würde, erinnert an den Boten, den Themistokles an Xerxes geschickt haben soll.

Zur verheerenden Niederlage des Valens hat wahrscheinlich ein Mangel an gutem Willen bei seinen Leuten beigetragen, sei es, daß eine Partei dem Kaiser abgeneigt war, weil er den Prokop besiegt und damit das konstantinische Kaiserhaus ausgetilgt hatte, sei es, daß die religionspolitischen Streitigkeiten sich zersetzend bemerkbar machten: Valens war Arianer und daher den Rechtgläubigen tief verhaßt.

Man darf den Kampf zwischen dem kaiserlichen und dem gegnerischen Heer nicht als Ausdruck eines römisch-germanischen Gegensatzes nach den nationalen Begriffen der Neuzeit betrachten: Auch die Truppen des Valens und seines Neffen Gratian, der zur Hilfe heranrückte, bestanden weitgehend aus Barbaren. Deren Anfälligkeit seiner Krieger gegenüber panischen Verhaltensweisen hat vielleicht sogar zur Niederlage des Valens beigetragen.

Die alten Fragen um die Schlacht von Adrianopel sind nicht aus der Welt geschafft. Andererseits scheinen auch die Folgerungen für die gotische Geschichte nicht begründet, die Wolfram aus der ammianischen Schilderung gezogen hat.